

Да асноў нашае нацыянальнае гордасці

Здаровае нацыянальнае пачуццё народу ня любіць самахвальства й нездаровай амбіцыі, бо яны ўзгадоўваюць грамадзянства ў нездаровым кірунку. Але значна горш дзеіцца тады, калі грамадзянства мала ведае аб сабе, недаацэньвае сябе, бо тады яно ўсяго палохаецца. Жыве й ня жыве. Можна, нават, цвёрдзіць, што недаацэньваньне сваіх сілаў ёсць горшым у сваіх рэзультатах ад пераацэньваньня.

Мы, беларусы, станоўча не даацэньваем сваіх творчых здольнасцяў і багаццяў сваёй душы. Мы гаворым аб іх надта скромна, а часам дык нават з нейкай стыдлівасцю. Робім так таму, што мала аб сабе ведаем. Таму ў нас няма зусім пяньня сабе самахвальных гімнаў. А калі дзе штосьці падобнае й здарыцца, дык мы ўспрымаем гэтую хвалбу надта крытычна, зь недаверам, быццам пытаючыся — ці гэта магчыма?

А тымчасам, мы, запраўды, маем чым ганарыцца. Каб гэта даказаць, нам ня трэба, нават, заглядаць у свае беларускія каролы, а досыць сягнуць да працаў чужынцаў б нашым народзе, краю. Гэтыя чужынцы ня мелі патрэбы, ані падыймаць нашай нацыянальнай сьведамасці, ці гордасці а ні тым балей пяць нам бязасноўныя гімны. Калі яны, аднак, гэта робяць, дык прычына ляжыць у тым, што яны проста аб'ектыўна сьцьвярджаюць нашыя вартасці, каля якіх ня могуць прайсці моўчкі. Перад намі рэдкая ўжо цяпер кніжка Безсенава «Белорусския песни». Аўтар расеец, пазнаўшы беларускі народ у яго мінуласці й сучаснасці, выстаўляе нам вольную характарыстыку (падаем у перакладзе з расейскага).

Беларуская нацыянальнасць выказала здумеваючую сілу й жывучасць асноўных прынцыпаў, разнабаковасць развіцця, перамагаючую ўплывовасць. Яна ўмела на роўных правах ужыцца з такімі дужымі ў той час народамі як польскі й іншыя. Не падбіваючы іх вонкавым аружжам, яна бязупынна, або ходалася дзеля прыязнага аб'яднання, або сябралася дзеля нутроной, самаазначаючай барацьбы й паступова шаг за шагам умела перамагаць сваім духовым, маральным, слоўным, творчым,

бытавым, цывільным, будуючым і цывільным уплывам. Аб ёй, сапраўды, з поўнай справядлівасьцю можна сказаць, што ў гэтым дзеле яна не здала ані ступені зямлі, ані камяня свайго будынку, наадварот — стварыла зямлю й цэлы край, узнясла ад фундамэнтаў свой вялікі будынак. Язык свой яна наладжыла на бальшыню другіх народаў, зь языком грамадзін, з тым і другім светапагляд, а з ім, пасярэднім правадніком, на ўсе іншыя самабытна-цывілізуючыя асновы: на хатнюю бяседу, на літаратурную мову, на пісьмо ўсіх цывільных, а часткава гаспадарсьцэўных спраў, на першыя школы, на царкоўнае слова й пяняне.

Народны абрад яе захаваў сваю нязвыстаранаць, народны звычай разьвіваўся бесьперашкодна да дробязяў, творства бушавала спорнымі сіламі, песняй і вершам не шырокім і даўгім, але найразмавітшым і прыгожым, часта жартоўным у якім адлюстроўваўся ўвесь абраз народнага жыцьця. Досьць сказаць, што без беларускай песні вартасць «Слова аб палку Ігара» памалела б прынамся на трацьціну, што многае для ўсяго славянскага песеннага творства згинула б, або асталося няясным і няпоўным бяз спадчыны, пакінутай ёю.

Быт прасты, паважны й асабліва трывалы, менш за ўсё дзікі ці грубы, больш за ўсё аб'яднаючы, даступны іншым, для сябе цёплы, дастатковы бяз роскашы, роўны без надмеру, бяз буры й трывог, з спакойным характарам, умераным гумарам, прыемным хоць дробным, але ўзорыстым заканчэньнем. Праца хоць не пасьпяхова, але даўгая й вытрывалая.

Гарадзкое жыцьцё даўно ўрэгулявана азначаным цывільным правам. Цывільныя формы жыцьця не асталіся ў задзе ў прыраўнаньні з такімі-ж самых далёкіх заходніх суседзяў: яўнае й публічнае судаводзтва, а з ім і адпаведная разбудова судоў ужо ад XVI ст. Статуты — гэта найвялікшыя юрыдычныя памятнікі.

Гэткім парадкам Беларусь абняла, аб'яднала й злучыла, азначыла й адасобніла сваю зямлю, увесь вялізарны край ад Дзевіны да Нёмана, ад граніц польскага каралеўства да пскоўскіх, ноўгарадзкіх, смаленскіх, дзе ўрэзвалася ў Вялікарасею пад самы Мажайск, а на паўдзён яшчэ далей па рэках, асабліва Дняпры, праз Валынь і Чарнігаўшчыну паступовымі пералівамі зьлівалася

з Малой Русью (Украінай). І цяпер, уступаючы ў межы гэтага краю, які нядаўна прынята называць, хоць і ня зусім правільна «Паўночна-Заходнім Рускім краем» паміма насьледкаў, выпісьненых на ім рукою апошніх стагодзьдзяў, бачыш, чуеш і адчуваеш усюды, што тут запраўды існуюць нявыдуманья, або толькі на карце азначанья географічныя ці гаспадарсьцьвенныя граніцы, а што ўнутры іх ёсьць, запраўды, асаблівасьць, якая нагонкі сама сябе азначыла, што тут свой грунт, сваё племя, свой народ, некалі валадаўшы, хоць бы сяньня жыўшы асобы яго хаваліся ад вашых вачэй у руінах былога, хоць бы яны з тупымі тварамі й маўклівымі вуснамі, спатыкалі пры сваіх руінах новага гасця».

Пераходзячы да азначэньня таго вялізнага культурна-грамадзкага ўплыву на суседзяў, да характэрыстыкі гэі вялікай місіі, якую выканаў у сваёй гісторыі беларускі народ, аўтар кажа так: “Грамадзка-культурны ўздэм у Беларусі выдзяліў вялікія сілы, якія далёка пераступілі граніцы беларускага сьвету й разьліліся далёка ўва ўсіх кірунках. Беларускія школы із сваёй навукай папярэдзілі і з гэтага гледзінча Малую Расею (Украіну), шмат у чым перадалі ёй свой тып, а тым болей цалком перанясьліся ў Маскоўскае гаспадарства ўжо да канца XVII ст. Беларускі літаратурны язык пад гэтым самым іменем хоць і незаўсёды з азнакамі чыста беларускімі, а часта з польскімі, лацінскімі й іншымі чужаземнымі, стаўся пануючым для ўсёй Заходняй Русі, не выключаючы Малой (Украіны), увайшоў уплывовым інгрыдыентам у літаратуру расейскую. Тымі-ж шляхамі беларуская вымова асабліва сваім аканьнем (вымова а дзе о без націску) перарадзіла, пачынаючы ад паловы XVII ст., цэнтральны маскоўскі язык і сталася сяньня адрозьніваючай прыкметай апошняга. Навука, хоць збудаваная на асновах сярэднявечнае схолястыкі, але з ненаторай дозай рэфарматарскага адраджэньня, ахапіла ўсе галіны веды, ад граматыкі да тэорыі музыкі, пяняньня, да багаслоўскага катэхізму й полемічнага багаслоўя — ўсё гэта старэйшае ў краі, як дзе колечы ў іншай Русі.

Перадавыя беларускія сілы, зноў жа к іх чэсьці, кіруючыся старымі нормаі свайго жыцьця, ня выключылі й ня зьнішчылі

поступаў іншых нацыянальнасьцяў, жыўшых у іхнім краю, хоць апошнія часта былі іхнімі ворагамі.

Край пры ўсіх разбурэньнях нават да апошняга часу свайго самастойнага існаваньня выстаўляў на кожныя 25 кв. вёрст прынама адну вялікую бібліятэку, апрача малых. Пэрыёд ад XVI да канца XVIII ст. трэба назвацьасьветным у сэнсі школы, навукі, літаратуры, бібліятэкаў, друкарняў і іншых сродкаў шырэньня веды.

Але асаблівы блеск і славу яму прынеслі тыя сілы, каторыя выліваліся за межы краю. Гэта была маса пераважна з беларусаў, кончыўшая дома, а часам за граніцай дасканальную на тыя часы школу, якая з прычыны недаваленьня нутраным палажэньнем краю, забытанай няскладнасьцю свайго гаспадарства, выяжджала за межы. Злучыўшыся ў адну шматлікую, стагодзьдзі трываўшую колёнізацыю, шарэгі калёнізатараў накіраваліся туды, дзе бачылі ніжэйшы стан асьветы й куды спалзжаліся.

Прынесці з сабой суму рэформаў, а з гэтым, зразумела, знайсці сабе спакойны прыпынак, пашану й добрыя матар'яльныя сродкі для жыцьця. Мы не ачэньваем тут ні крысьцяў гэтых рэформаў, зразумела шмат у чым не вытрымоўваўшых крытыкі, ні маральнай стараны гэтай дзейнасьці, ні зразумелага няведаньня тых краёў, куды накіраваліся колёнізатары й культурныя дзеячы, каторыя прадстаўляліся ім грубым і сырым матар'ялам. Мы бяром пад увагу толькі трывалыя рэзультаты гэтай дзейнасьці, а кажны ведае як спорнымі, сільнымі й уплывовымі яны былі напр. у Вялікарасеі, а асабліва ў Маскве. Прыбышы занялі тут самыя важныя, уплывовыя становішчы, ад сьвяшчэньнікаў да кіраўнікоў кансысторыяў, імі ж уладжаных, ад узгадавальнікаў царскай сям'і да настаіцеляў манастыроў, да рэктараў, прэфэктаў і настаўнікаў імі-ж утвораных школаў, да габінэтных вучоных, кіраўнікоў канцылярыяў, дзякоў, сакратароў. Усё было паддадзена іхнім рэформам: багаслоўская навука, карэкта сьвятога й багаслужэбнага тэксту, друкарства, справы расколу, царкоўная адміністрацыя, казаньні, царкоўнае, публічнае й хатняе пяняньне, ноты, вонкавасьць архірэйскіх дамоў, іх прыватнае жыцьцё, павозкі, вупраж (цугам, у шорах, з пугай, у трывуголках), вопратка прыслужнікаў,

род і нутраны парадак школаў, прадметы й спосабы навукі, утрыманьне бібліятэкаў, правапіс, вымова вусная і ў чытаньні (царкоўнае мяккае г заместа цьвёрдага) публічныя гульні й відовішчы й г. д. й г. д. Колькі б ня прынясла гэта культурная сіла карысьці, ці шкоды іншым краям, собскі беларускі край яна пакрыла славай, але ў такой жа ступені падарвала яго самастойнасьць, забрала яму найлепшых прадстаўнікоў: гэта была сіла, што ня ймкнулася да цэнтру, а аддалялася ад яго, бо эмігранты ўжо не вярталіся на бацькаўшчыну. Заблытаўшыся на чужыне ў гаспадарсьцвенныя й палітычныя справы, мала ім знаньня, не атрымаўшы й дома дастатковага палітычнага такту, яны гінулі бясследна для сваёй бацькаўшчыны, ня маючы магчымасьці пры ўсім сваім жаданьні памагчы ёй здалёк. Так у канцы бывае з усімі эмігрантамі. Пётра Вялікі палажыў усяму гэтаму канец, сьгнуўшы сваёй рукою проста з Расеі на Запад, мінуючы ўсякае беларускае пасярэдніцтва».

Так ацэньвае нашу мінуўшчыну, гую вялізарную культурную ролю, якую адыгралі нашы продкі на Ўсходзе Эўропы чужнік-расеец. Калі-б гэтак напісаў беларус, дык шмат хто падумаў бы, што ён п'яе беспадстаўны панэгірык свайму народу, затое што сам беларус. Але чуючы чужы голас, трэба зірнуць на гэту справу накш. Мы пракананы, што з разьвіцьцём беларускай навукі, хутка шырокія колы беларускае грамадзкасьці даведаюцца вялікай праўды аб сабе. Гэта нязвычайна падыме іхнюю нацыянальную гордасьць і пэўнасьць сябе. Пакуль што гэткай веда аб сабе мы ня маем. Скромымі толькі сродкамі ў нячутна цяжкіх абставінах мы яе пашыраем.

Чаму беларускія шырокія гушчы ня ведаюць, а вярней забыліся аб сваёй вялікай мінуўшчыне, на гэта дае таксама адказ чужынец, вялікі расейскі рэвалюцыянэр А. Герцэн. Убачыўшы абраз Адама Міцкевіча «Беларускі нявольнік» Герцэн пісаў так: «Беларускі мужык, бяз шапкі, звар'яцеўшы ад страху, нэндзы й цяжкой работы, рукі на паясе, стаіць сярод поля й нейк коса й безнадзейна глядзіць уніз. Дзесяць пакаленьняў, замучаных паншчынай, стварылі такога парыя, яго чэрап звужыўся, яго рост змалеў, яго твар

ад дзяцінства пакрываецца рубцамі, яго рот сударгава скрыўлены, ён адвык ад слова».

Гэта правільна. Пасля страты сваёй незалежнасці, дзесяць пакаленняў жыло ў няволі й яна пакінула ў нас так цяжкія наслідкі. Вось-жа каб мы ня згінулі, каб раз назаўсёды затрымаць гэты нявольніцкі бег нашага жыцця, цяпер якраз найвышэйшая пара, каб кажны з нас з карэньнем вырваў-бы із сваёй душы тыя праклятыя наслідкі, што пакінула гэтак доўгае рабства. Тады мы йзноў станемся народамі, якімі былі калісь, над якімі ўжо ня будуць здзекавацца розныя прыгоннікі, а які далей пойдзе із сваёй вялікай культурнай місіяй, як ішоў калісь. А што мы, запраўды, умелі выканаць гэтую місію, дык найлепшым свядоцтвам гэтага ёсць ня наша собская самахвальства, як гэта часта здараецца ў іншых, а нязлічоныя свядоцтвы самых чужынцаў, сярод якіх мы няслі некалі духовае святло й адзін з галасоў каторых мы тут падалі да агульнага ведама.

КАМУНІКАТ.ORG